

O‘ZBEK AFORIZMLARIDA MADANIY KOD VA MILLIY TAFAKKUR

Ibrohimova Gulmira

Ikkinchi oliy ta’lim talabasi, 412-guruh

Sobirjonova Muxlisa

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Filologiya fakulteti

Chet tillari va adabiyoti (quyi kurslar) kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek aforizmlarida aks etgan madaniy kod va milliy tafakkur lingvokulturologik hamda pragmatik yondashuv asosida keng qamrovda tahlil qilinadi. Aforizmlar xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy tajribasi, urf-odatları va axloqiy qadriyatlarini mujassam etuvchi muhim til birlikları sifatida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot davomida o‘zbek maqollari va hikmatli so‘zlar orqali milliy mentalitetning ifodalanish shakllari, madaniy kodlarning semantik, ramziy va kommunikativ xususiyatlari ochib beriladi. Shuningdek, aforizmlarning tarbiyaviy ahamiyati va zamonaviy jamiyatdagi o‘rni ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: aforizm, madaniy kod, milliy tafakkur, lingvokulturologiya, mentalitet, maqol, qadriyat, pragmatika

ABSTRACT

This article provides a comprehensive analysis of cultural codes and national mentality reflected in Uzbek aphorisms from a linguocultural and pragmatic perspective. Aphorisms are considered as significant linguistic units that embody the historical memory, social experience, traditions, and moral values of the Uzbek people. The study reveals how national mentality is expressed through proverbs and wise sayings, highlighting the semantic, symbolic, and communicative features of cultural codes. In

addition, the educational role and contemporary relevance of aphorisms are examined. The findings demonstrate that aphorisms serve as a powerful tool for preserving and transmitting cultural identity across generations.

Keywords: aphorism, cultural code, national mentality, linguoculturology, proverb, values, semantics, pragmatics

KIRISH

Til insoniyat tarixida eng muhim ijtimoiy hodisalardan biri bo‘lib, u orqali nafaqat axborot uzatiladi, balki millatning ruhiyati, tafakkuri va madaniyati ham ifodalanadi. Har bir xalq o‘zining tarixiy rivojlanish jarayonida o‘ziga xos dunyoqarash va qadriyatlar tizimini shakllantiradi. Bu tizim til birliklarida, ayniqsa, aforizmlarda o‘zining yorqin ifodasini topadi. Aforizmlar – bu ixcham, lekin chuqur ma’noga ega bo‘lgan til birliklari bo‘lib, ular xalqning ko‘p asrlik tajribasi asosida shakllanadi. O‘zbek xalq og‘zaki ijodida maqollar, matallar va hikmatli so‘zlar muhim o‘rin egallaydi. Ular orqali milliy tafakkur, ijtimoiy me‘yorlar va axloqiy qadriyatlar ifodalanadi. Zamonaviy lingvistika, ayniqsa lingvokulturologiya yo‘nalishida, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish dolzarb masalaga aylangan. Shu nuqtai nazardan, o‘zbek aforizmlarini madaniy kodlar tizimi sifatida tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘zbek aforizmlarida aks etgan madaniy kod va milliy tafakkurni aniqlash, ularning semantik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning jamiyatdagi rolini ochib berishdir.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi:

Birinchi, lingvokulturologik tahlil usuli qo‘llanilib, aforizmlarda aks etgan madaniy birliklar, qadriyatlar va ramziy ma’nolar o‘rganildi. Bu metod til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni aniqlashga yordam berdi. Ikkinchi, semantik tahlil yordamida aforizmlarning ichki mazmuni, so‘z va iboralarning ma‘no qatlamlari ochib berildi. Bu orqali madaniy kodlarning yashirin shakllari aniqlashtirildi. Uchinchi,

pragmatik yondashuv asosida aforizmlarning nutqdagi funksiyasi, kommunikativ vazifasi va ijtimoiy ta'siri o'rganildi. Aforizmlarning qaysi vaziyatlarda va qanday maqsadlarda qo'llanilishi tahlil qilindi. Shuningdek, qiyosiy metod yordamida turli aforizmlar o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar aniqlanib, umumiy qonuniyatlar chiqarildi. Tadqiqot materiali sifatida o'zbek xalq maqollari, hikmatli iboralar va adabiy manbalardagi aforizmlar tanlab olindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek aforizmlari o'zida bir necha asosiy madaniy kodlarni mujassam etadi. Avvalo, oilaviy qadriyatlar kodi alohida ajralib turadi. O'zbek jamiyatida oila muqaddas hisoblanadi va bu aforizmlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, ota-onaga hurmat, kattalarga ehtirom kabi tushunchalar doimiy ravishda takrorlanadi. Ikkinchi muhim kod – mehnat va halollikdir. Ko'plab aforizmlar insonning mehnatsevar bo'lishi, halol yashashi kerakligini ta'kidlaydi. Bu xalqning iqtisodiy va axloqiy qarashlarini aks ettiradi. Yana bir asosiy kod – sabr va bardoshlilikdir. O'zbek xalqining tarixiy hayoti davomida turli qiyinchiliklarga duch kelgani sababli sabr fazilati yuqori qadrlanadi. Bundan tashqari, jamoaviylik va hamjihatlik kodi ham muhim o'rin tutadi. Aforizmlarda birlik, o'zaro yordam va hamkorlik g'oyalari keng targ'ib qilinadi. Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, aforizmlar nafaqat ma'no jihatdan boy, balki ular metaforik va ramziy ifodalar orqali chuqur madaniy ma'lumotni uzatadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek aforizmlarini oddiy nutq birliklari sifatida emas, balki murakkab madaniy tizim sifatida ko'rib chiqish lozim. Ular orqali xalqning mental modeli, dunyoqarashi va axloqiy tizimi shakllanadi. Madaniy kodlar ko'pincha yashirin shaklda, metaforalar va ramzlar orqali ifodalanadi. Masalan, “baraka”, “sabr”, “halollik” kabi tushunchalar nafaqat leksik ma'noga ega, balki keng ijtimoiy va diniy kontekstni ham o'z ichiga oladi. Shuningdek, aforizmlar pragmatik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Ular muloqot jarayonida maslahat berish, ogohlantirish, tarbiyalash yoki

baholash funksiyalarini bajaradi. Bugungi globallashuv sharoitida aforizmlar milliy o‘zlikni saqlash vositasi sifatida ham muhim rol o‘ynaydi. Ular orqali yosh avlodga milliy qadriyatlar yetkaziladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek aforizmlari madaniy kod va milliy tafakkurning muhim ifodasi hisoblanadi. Ular xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari va axloqiy me‘yorlarini o‘zida mujassam etadi. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

Aforizmlar milliy mentalitetni aks ettiruvchi asosiy til birliklaridan biridir.

Ular orqali madaniy kodlar avloddan-avlodga uzatiladi.

Aforizmlar nafaqat kommunikativ, balki tarbiyaviy funksiyani ham bajaradi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda boshqa tillar bilan qiyosiy tadqiqotlar olib 386oorish ilmiy jihatdan foydali bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.
2. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent, 2010.
3. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent, 2008.
4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2006.
5. Sodiqov Q. Til va tafakkur. – Toshkent, 2012.
6. George Lakoff, Mark Johnson. Metaphors We Live By. – Chicago, 1980.
7. Edward Sapir. Language. – New York, 1921.
8. Benjamin Lee Whorf. Language, Thought, and Reality. – 1956.
9. Eugene Nida. Language and Culture. – 2001.
10. O‘zbek xalq maqollari to‘plami. – Toshkent, 2015.